

Типології політичних систем: основні підходи

Олександр Фісун,

кандидат філософських наук,
заступник директора Харківського філіалу
Національного інституту стратегічних досліджень

Розглядаються основні підходи до класифікації політичних систем, розроблені в сучасній західній порівняльній політології. Особлива увага звертається на класифікації, створені в рамках біхевіористської революції в політичній науці (Е. Шилз, Г. Алмонд, Р. Даль та ін.). Робиться висновок щодо найбільшої евристичності тривимірних координатних типологій.

Сучасний етап розбудови типології політичних систем пов'язаний з біхевіористською революцією в політичній науці 1950 – 1960 років у США. Біхевіористський (поведінковий) підхід швидко еволюціонував як вияв незадоволеності досягненнями традиційної політичної науки і, насамперед, формально-інституціональними підходами, що в ній застосовувалися. Значний внесок у вироблення нових методологій порівняльних політичних досліджень вніс Комітет з порівняльної політології при Американській раді з досліджень у сфері суспільних наук, створений 1954 року під керівництвом Г. Алмонда.

Одну з найвідоміших нині типологій в руслі нової методології запропонував Е. Шилз наприкінці 1950-х років [1, с. 52 – 55]. Революційне значення цієї класифікації полягало в тому, що між двома крайніми полюсами традиційних класифікацій – демократією і тоталітаризмом – Е. Шилз спробував визначити проміжні форми, характерні для політичних систем країн третього світу. До них він відніс „опікувану демократію”, яка характеризується гіпертрофією виконавчої влади, та „модернізовану олігархію”, котрій властиве домінуюче становище військових чи цивільних бюрократичних угруповань. Враховуючи ще випадок класичної „традиційної олігархії”, одержуємо п'ять основних політичних форм:

³⁵₁₇ **політична демократія** – це система з відносно автономними представницькими інститутами, виконавчою владою, значно диференційованими, автономними та плюралістичними групами

інтересів;

³⁵₁₇ **опікувана демократія**, де демократичні інститути формально існують, але влада ще концентрується в руках бюрократичної держави;

³⁵₁₇ **модернізовувана олігархія** – демократичних інститутів не існує, влада належить військовим і цивільним бюрократичним клікам; головною метою лишається модернізація економіки;

³⁵₁₇ **тоталітарні олігархії** – це системи з високим ступенем концентрації влади в руках правлячої еліти, автономних груп інтересів не існує, практикуються тотальні форми соціальної мобілізації;

³⁵₁₇ **традиційні олігархії** – це династичні або сімейні режими, що негативно ставляться до будь-яких змін і прагнуть зберегти існуючий порядок речей.

Кілька широко відомих типологій політичних систем належать Г. Алмонду. Розробивши концепцію політичної системи, він одержав можливість проводити порівняльний аналіз різного типу політичних організацій за певним параметром. Таким параметром була реалізація структурами політичних функцій, універсальних і необхідних для всіх суспільств, яка дозволяє порівнювати їх функціонування на прикладі різних суспільств – розвинених і нерозвинених, модерних і примітивних, західних і східних. „Замість поняття „держави”, обмеженого правовими й інституціональними значеннями, ми воліємо говорити „політична система”, – відзначає Г. Алмонд. – Замість „повноважень”, які знову ж таки мають переважно правову конотацію, ми починаємо віддавати перевагу слову „функція”, замість „установ” говоримо про „ролі”, замість „інститутів”, що знову відсилають нас до формальних норм, про „структури”, а замість „громадської думки” і „громадянського виховання”, дуже формально-раціональних за змістом, воліємо говорити про „політичну культуру” і „політичну соціалізацію” [1, с. 4].

Перша типологія була запропонована Г. Алмондом 1956 року у статті „Порівняльний аналіз політичних систем” [2]. За зауваженням А. Лейпхарта, вона є найзначнішою з усіх існуючих класифікацій подібного роду [3, с. 40]. У підґрунтя класифікації Г. Алмонд поклав критерії політичної культури і рольової структури (характеру взаємодії різних політичних інститутів). За цими критеріями політичні системи поділяються на чотири основні групи:

³⁵₁₇ **англо-американська** характеризується однорідною світською політичною культурою і високоспеціалізованою рольовою структурою. В ній наявні автономні політичні партії, групи інтересів і засоби масової комунікації;

³⁵₁₇ **європейська континентальна** асоціюється з так званими багатоскладними суспільствами, яким притаманна гетерогенна (подрібнена) політична культура, обумовлена існуванням автономних конфліктних політичних субкультур;

³⁵₁₇ доіндустріальна або частково індустріальна характерна для країн, що розвиваються. Вона відзначається недемократичністю, нестабільністю, наявністю безлічі етнічних, расових, мовних, релігійних тощо розколів, що породжують гострі соціальні конфлікти;

³⁵₁₇ тоталітарна характеризується однорідною політичною культурою та високим рівнем суспільної інтеграції, що досягається насильством і придушенням опозиції.

Кульмінацією структурно-функціонального підходу в 1960-і роки стала типологія, розроблена Г. Алмондом у співавторстві з Б. Пауеллом і репрезентована у праці „Порівняльна політика: девелопменталістський підхід” [4]. Її вирізняє одночасне використання кількох перемінних, більш подрібнене групування та спроба внести до неї елемент еволюції політичних систем. У якості основного критерію класифікації Г. Алмонд і Б. Пауелл використовують ступінь структурної диференціації і культурної секуляризації.

За цим критерієм всі політичні системи були поділені на три великі класи: 1) **примітивні** системи з **хиткою політичною структурою**, які характеризуються мінімальною структурною диференціацією і домінуванням парафіяльної політичної культури; 2) **традиційні** системи з **диференційованими політико-управлінськими структурами**, що характеризуються переважанням підданської політичної культури, і 3) **модерні** системи з диференційованою політичною інфраструктурою і партисипаторною політичною культурою [4, с. 215 – 216].

Для подальшої деталізації типології автори розчленували політичні системи на групи вже всередині кожного з цих трьох типів, використовуючи ще одну перемінну, а саме рівень внутрішньосистемної автономії. Концептуально внутрішньосистемна автономія означає міру, якою структури політичної участі і контролю (політичні партії, групи інтересів, засоби масової інформації) розвинені (ступінь організаційного розвитку) і плюралістично диференційовані (ступінь організаційної незалежності). Виходячи з критерію внутрішньосистемної автономії, Г. Алмонд і Б. Пауелл виокремили у всіх трьох основних класах політичних систем 16 дрібніших підтипів (таблиця 1).

У класі модерних політичних систем, окрім перехідної і вже практично неіснуючої форми античного міста-держави (де, на думку вчених, виникли певні компоненти політичної інфраструктури і політичної культури сучасного типу), варто виокремити 1) мобілізаційні демократичні, 2) мобілізаційні тоталітарні й авторитарні, а також 3) домобілізаційні демократичні й авторитарні системи.

В групі мобілізаційних демократичних це, по-перше, **демократії з високою внутрішньосистемною автономією**, які володіють розвинутою системою політичних партій, яскраво вираженими структурованими групами інтересів, а також потужною мережею ЗМІ, організаційно

Типології політичних систем: основні підходи

Олександр Фісун

незалежних від основних політичних сил (США і Велика Британія). По-друге, це демократії з обмеженою внутрішньосистемною автономією, що характеризуються відносною розвиненістю і незалежністю політичних партій, груп інтересів і засобів масової інформації, однак у політичному процесі яких спостерігається постійне прагнення до коаліціювання організацій і груп близької ідеологічної орієнтації, формуванню „ідеологічних сімей” консервативного, ліберального, соціалістичного та інших напрямків (III і IV Республіки у Франції, Веймарська Німеччина та Італія після Другої світової війни). По-третє, Г. Алмонд і Б. Пауелл виокремлюють демократії з низьким рівнем внутрішньосистемної автономії, які вирізняються домінуванням у партійно-політичній системі однієї політичної сили чи партії.

Таблиця 1

**Класифікація політичних систем
(за Г. Алмондом і Б. Пауеллом, 1966 р.)**

Клас	Підтипи політичних систем
I. Примітивні системи	A. Примітивні племена (Бергдама)
	B. Сегментарні системи (Нуери)
	C. Пірамідальні системи (Ашанти)
II. Традиційні системи	A. Патримоніальні системи (Угадугу)
	B. Централізовані бюрократичні системи (Інки, Англія при Тюдорах, Ефіопія)
	C. Феодальні політичні системи (Франція XII сторіччя)
III. Модерні системи	A. Секуляризовані міста-держави з обмеженою диференціацією (Афіни)
	B. Мобілізаційні модерні системи з високим ступенем диференціації і секуляризації
	B-1. Демократичні системи з розвинутою внутрішньосистемною автономією і партисипаторною політичною культурою
	a) велика внутрішньосистемна автономія (Велика Британія)
	b) обмежена внутрішньосистемна автономія (IV Республіка у Франції)
	c) низька внутрішньосистемна автономія (Мексика)
	B-2. Авторитарні системи з внутрішньосистемним контролем і піддансько-партисипаторною політкультурою
	a) радикально-тоталітарні (СРСР)
	b) консервативно-тоталітарні (фашистська Німеччина)
	c) консервативно-авторитарні (Іспанія при Франко)
d) модернізовані авторитарні (Бразилія)	
C. Домобілізаційні модерні системи з обмеженою диференціацією і секуляризацією	
31. Домобілізаційні авторитарні (Гана)	
32. Домобілізаційні демократичні (Нігерія до перевороту 1966 р.)	

Авторитарні політичні системи також поділяються на чотири підгрупи.

На одному кінці континууму містяться **радикально-тоталітарні і консервативно-тоталітарні** політичні системи (СРСР за Й. Сталіна та Німеччина за А. Гітлера). Це політичні системи з суцільним політичним контролем над населенням, без будь-яких автономних організацій, груп інтересів і засобів масової інформації, з наявністю панівної ідеології і єдиної правлячої партії. На іншому – **консервативно-авторитарні і модернізовані авторитарні** системи, де політичний плюралізм неможливий, з активною мобілізацією населення на підтримку авторитарної держави за допомогою радикальної і націоналістичної ідеології і, дуже часто, військовим правлінням (Іспанія за Франко, Португалія за Салазара, Іран в часи правління шаха, Бразилія після 1964 року, Чилі після Піночетового перевороту 1973 року).

Крім того, Г. Алмонд і Б. Пауелл виокремлюють додаткову підгрупу домобілізаційних політичних систем, що поділяються на два підтипи. **Домобілізаційні демократичні** системи виникають у країнах, що розвиваються, з сильними традиційними структурами, в яких демократичні інститути ще надзвичайно слабкі і формальні, а політичне управління здійснюється без повноцінної демократичної конкуренції й активної політичної участі населення (багато країн Тропічної Африки та Азії). **Домобілізаційні авторитарні** системи характеризуються наявністю традиційних авторитарних структур управління, що діють без механізму мобілізації населення на активну підтримку режиму. Таким системам притаманні парафіяльна чи підданська політична культура і низький ступінь участі населення в політичному житті (традиційні монархії в країнах, що розвиваються, – Саудівська Аравія, Марокко, Катар, Оман та інші).

Широку популярність одержала двомірна типологія політичних систем Р. Далья, яку він поклав у підґрунтя свого емпіричного дослідження поліархій. Ідеальні типи політичних систем Р. Далья вибудовує за допомогою двох основних критеріїв. Першим є рівень **лібералізації** політичної системи. Він визначається ступенем публічної змагальності (public contestation), яка включає ступінь допустимості опозиції, чесність політичної конкуренції, відкритість політичних інститутів, а також гарантії, що дозволяють членам політичної системи претендувати на управління суспільством. Другим критерієм виступає рівень політичної участі, так званої включеності (inclusiveness). Вона визначається пропорцією населення, що має право брати участь у системі публічного суперництва за владу. Інакше кажучи, перший критерій пояснює, які можливості для участі і політичної діяльності опозиції існують, а другий – в який спосіб ці можливості можуть практично реалізовуватися [5, с. 9 – 13].

Відповідно до запропонованих критеріїв і їхнього виміру Р. Далья виокремлює чотири типи політичних систем (таблиця 2).

Таблиця 2

Типологія Р. Даля

	Змагальність	Висока	Низька
Політична участь			
Висока		Поліархії	Включаючі гегемонії
Низька		Конкурентні олігархії	Закриті гегемонії

Закритою гегемонією автор називає систему, у якій немає опозиції і політичної конкуренції або вони близькі до нуля, а ступінь залучення громадян до політичного процесу вкрай низький і не забезпечений жодними інституціональними можливостями. Режим забороняє будь-яку опозицію і робить усе можливе для її повного знищення. Отже, громадяни цілком відчужуються від політики і позбавляються будь-яких механізмів контролю над соціальними, економічними і політичними структурами. **Включаюча гегемонія** позначає системи з низьким рівнем конкуренції і великою політичною участю населення. **Конкурентну олігархію** утворюють системи з більшим ступенем опозиційності і конкуренції в поєднанні з малою пропорцією участі населення в політичному процесі. Їх характерною рисою є те, що інститути політичної участі використовуються, як правило, лише вузькоелітарними угрупованнями. Нарешті, **поліархія** є політичною системою, яка характеризується значним ступенем політичної конкуренції й опозиційності, а також великою часткою населення, забезпеченого всією повнотою можливостей участі в політичній діяльності. Фактично поняттю поліархії відповідає те, що звичайно визначається як демократична політична система.

Типологію демократичних політичних систем спробував удосконалити А. Лейпхарт [див.: 3]. В основі його типології лежать два критерії: 1) структура суспільства – однорідна чи плюралістична і 2) поведінка еліт – конфронтаційна чи коаліційна. Відповідно до них він вирізняє чотири типи демократичних політичних систем, репрезентованих відповідними країнами (таблиця 3).

Таблиця 3

Типологія демократичних систем А. Лейпхарта

	Структура суспільства	Однорідна	Плюралістична
Поведінка еліт			
Коаліційна		Деполітизовані (Австрія)	Консоціальні (Бельгія, Нідерланди, Швейцарія)
Конфронтаційна		Доцентрові (Великобританія, США, Швеція, Данія, Норвегія)	Відцентрові (Франція, Італія, Канада)

Деполітизовані демократії характеризуються однорідною суспільною структурою і стилем співробітництва у взаємодії еліт. Такі системи досить стабільні завдяки тому, що процес прийняття рішень в них не обтяжується ідеологічними, культурними і релігійними протиріччями. Однак наявність в таких політичних демократіях безлічі коаліцій на всіх рівнях суспільства, на думку А. Лейпхарта, стимулює виникнення нових форм протесту й опозиції, орієнтованої на дестабілізацію системи.

Доцентрові демократії, на думку А. Лейпхарта, відповідають англо-американському типу, виокремленому Г. Алмондом. Вони репрезентовані системами з однорідною соціальною структурою й однорідною політичною культурою. Відносна однорідність цінностей на рівні суспільства робить їх стабільними навіть при конфронтаційному типі відносин еліт.

Консоціальні демократичні системи вирізняє фрагментарна соціальна структура і коаліційний тип поведінки еліт. Існуючі в ній сегментовані чи субкультурні розколи в суспільній структурі компенсуються коопераційним характером діяльності політичних еліт. У системах з різними структурами і культурами роль відмінностей досить амбівалентна. З одного боку, вони є джерелом потенційної дестабілізації – аж до розпаду системи. Однак, з іншого боку, можуть допомогти в процесі стабілізації системи за умови, що еліти різних субкультур оберуть довірчий стиль відносин і співробітництво. Водночас еліти, з свого боку, використовують цінності плюралізму, який інтегрує цінності всього суспільства, для зміцнення власного авторитету і, отже, для максимізації ймовірності того, що угода між елітами буде легітимізована населенням.

Відцентрові демократії аналогічні європейському континентальному типу Г. Алмонда. Вони презентовані політичними системами з фрагментарною структурою суспільних цінностей і конфліктною поведінкою політичних еліт. Таке поєднання обумовлює їх уразливість перед небезпекою нестабільності і безладу [3, с. 143 – 145].

Складнішу багатомірну типологію політичних систем запропонував Ж. Блондель. Він відзначив, що класифікація Г. Алмонда є фактично лінійною, оскільки розташовує всі політичні системи в єдиному континуумі руху від досучасних до сучасних політичних форм. „Хоча він і стверджує, – цитує Ж. Блондель Г. Алмонда, – що „ми не будемо повторювати наївність теоретиків Просвітництва і розглядати прогресуючу еволюцію політичних систем від традиційних до конституційно-демократичних форм”, все одно Алмонд викладає свою класифікаційну схему в такий спосіб, що справді складається враження, ніби існує певна прогресія від „не сучасного” до „сучасного”, що нові держави є „не сучасними” саме тому, що їм бракує, приміром, структурної диференціації, і тому єдиним виходом для них є стати „більш” сучасними і модерними, а насправді здебільш відтворювати західну демократичну модель” [6, с. 36].

Як альтернативу Ж. Блондель пропонує тривимірну типологію

Олександр Фісун

політичних систем, одночасно „картографуючи” політичну систему у кількох координатних осях. У ранньому варіанті своєї теорії в якості таких використовувалися перемінні: 1) участь у прийнятті рішень (масове чи одноосібне), 2) засоби досягнення цілей (ліберальні чи авторитарні) і 3) загальні цілі здійснення політики (радикальні чи консервативні). Багатомірний політичний простір, що виникає, дозволяє ефективно позиціювати як західні ліберальні демократії, так і країни, що розвиваються, комуністичні системи, а також традиційні суспільства, тонко позначивши їх специфічні риси і надавши місце для аналізу різних перехідних і проміжних форм.

Розвиваючи далі свою типологію, Ж. Блондель виокремив три критерії: 1) політична конкуренція (відкрита чи закрита, залежно від легальних можливостей функціонування опозиції і способів боротьби за владу); 2) структура еліти (монолітна чи диференційована); 3) політична участь населення (яка передбачає або ні широкі форми політичної участі). Виходячи із співвідношення цих перемінних, Ж. Блондель виокремлює шість типів політичних систем: традиційна, егалітарно-авторитарна, авторитарно-бюрократична, авторитарно-неегалітарна, конкуруюча олігархія, ліберальна демократія (таблиця 4) [див.: 7, с. 108 – 109].

Таблиця 4

Типологія політичних систем Ж. Блонделя

Режими (системи)	Закриті з монолітною елітою	Закриті з диференційованою елітою	Відкриті
Включаючі	Традиційна	Авторитарно-бюрократична	Конкуруюча олігархія
Виключаючі	Егалітарно-авторитарна	Авторитарно-неегалітарна	Ліберальна демократія

Досить цікаву спробу багатомірної типології політичних систем з безліччю підтипів здійснив Ч. Ендрейн. Він врахував напрацювання порівняльної політології 1980 – 1990-х років [8]. В основу його класифікації також покладено три параметри: 1) культурний – ціннісні ієрархії й інтерпретація культурних цінностей, що формують політичні завдання; 2) структурний – вплив на політичний процес з боку політичних та інституціональних структур (уряду, політичних партій, соціальних груп, іноземних інститутів); 3) поведінковий – поведінка політиків і мас.

Перший критерій оцінюється з точки зору злиття чи диференціації духовно-моральних цінностей і матеріальних інтересів. Другий розглядається з позиції сили чи слабкості структурної влади держави. Третій параметр позначає елітарну (велика політична дистанція) чи егалітарну (мала політична дистанція) поведінкову стратегію взаємодії між керуючими і керованими (таблиця 5).

Таблиця 5

Типологія політичних систем Ч. Ендрейна

		<u>Влада держави над соціальними групами і дистанція між керуючими і керованими</u>	
		<i>Сильна</i>	<i>Слабка</i>
<u>Моральні цінності і</u>	злиті	мобілізаційна (СРСР, 1929 – 1952 рр.; Північна Корея)	племінна
<u>матеріальні інтереси</u>	диференційовані	бюрократично-авторитарна (Південна Корея, 1961–1987 рр.)	єднальна (Велика Британія, Швеція)

На цій основі Ч. Ендрейн виокремлює чотири групи політичних систем.

1. **Племінні системи** репрезентовані бездержавними суспільствами. Характерна для них матеріальна діяльність нерозривно пов'язана з духовно-моральними цінностями (насамперед сакральними). Дистанція між правлячими і керованими шарами мізерно мала. Основу відносин між вождями і рештою общини складає егалітаризм. Правління має розрізнений децентралізований характер. Прийняття політичних рішень є прерогативою колективу і не регламентується жодними формальними інститутами. Їх реалізація покладається на неформальні рольові групи. Політичний процес рідко ускладнюється конфліктами через структурну однорідність суспільства.

2. **Бюрократично-авторитарні системи** вирізняють виражені ієрархічні взаємини правителів і підданих, а також різке відокремлення матеріальних інтересів від духовно-моральних цінностей. У їх фундаменті – принцип підтримання порядку шляхом придушення конфліктів сильними державними організаціями. Політика інтерпретується як прояв влади й авторитету державними структурами. Держава асоціюється з централізованим управлінським апаратом і панує над соціальними групами. Маса пасивні і практично не беруть участі в політичному процесі.

3. **Єднальні системи** реалізують плюралістичну модель і найповніше втілюють громадянські свободи. Матеріальні і духовно-моральні інтереси диференційовані, а структури, що їх задовольняють (політичні партії, економічні структури, церква) високоавтономізовані. Політичні лідери незначною мірою дистанційовані від рядових громадян. Населення добровільно й активно бере участь у політичному процесі. Підзвітність уряду забезпечується партійною конкуренцією, виборністю законодавчих органів і незалежністю засобів масової інформації. Стратегія прийняття рішень носить консенсусний характер. Конфлікт інтересів легітимізований. Публічні політики представляють і захищають різні інтереси. В узгодженні інтересів беруть участь урядові структури, автономні групи впливу і політичні партії.

4. **Мобілізаційні системи** відзначаються цільовим настановленням на

широкомасштабні перетворення, які здійснюються за допомогою політичної організації мас і залучення їх до політичного процесу. Ідеологічні цінності в цій системі є стратегічним механізмом активізації участі мас у вирішенні матеріальних проблем держави (війна, індустріалізація, модернізація систем освіти й охорони здоров'я). Соціальним групам надано незначну самостійність. Держава централізована, влада сильна. Правителів і підданих розділяє значна політична дистанція.

Значну міру абстрактності цих чотирьох типів Ч. Ендрейн намагається подолати шляхом їх поділу на конкретніші підтипи. З цієї метою він вводить критерій ступеня рольової спеціалізації в системі, підрозділяючи кожен тип на більш і менш спеціалізовані системи. В результаті в групі народних (племінних) систем виокремлюється менш спеціалізована система мисливців і збирачів і більш спеціалізована аграрна; серед бюрократичних авторитарних систем – аграрні підтипи і підтипи, що індустріалізуються; в групі єднальних систем – конкурентні олігархії і плюралістичні демократії; серед мобілізаційних систем – популістська і елітистська підгрупи (таблиця 6).

Таблиця 6

Підтипи політичних систем за критерієм рольової спеціалізації (за Ч. Ендрейном)

Типи політичних систем	Підтипи за критерієм рольової спеціалізації	
	Менший ступінь	Більший ступінь
Народні (племінні)	Система мисливців і збирачів	Аграрно-племінна
Бюрократичні авторитарні	Аграрна	Індустріальна
Єднальні	Конкурентна олігархія	Плюралістична демократія
Мобілізаційні	Популістська	Елітистська

Система мисливців і збирачів характеризується мінімальною рольовою спеціалізацією. **Аграрно-племінна система** має більш спеціалізовані політичні інститути. Певний вплив на політичний процес мають різні групи та об'єднання (вікові, таємні, титулярні тощо), на які покладаються певні обов'язки (контроль за дотриманням законів, судочинство, представництво на зборах, збір податків, політичне посередництво тощо).

Аграрно-бюрократична система творить менш спеціалізований підтип авторитарної групи. Координація управління в ній покладається на одноосібного правителя (король, імператор, султан тощо). Соціальний плюралізм має вузькі межі і дозволяє лише деяким елітарним групам впливати на прийняття політичних рішень. База рекрутації політичних

лідерів і еліти обмежується вищими класами. Певною автономією від бюрократичного апарату володіють церква і великі землевласники.

Система, що індустріалізується, як більш спеціалізований тип авторитарного правління, обумовлена її цільовою спрямованістю на здійснення перетворень в економічній сфері. У порівнянні з аграрною бюрократією коло учасників управління в таких системах істотно розширене за рахунок технократів з високим рівнем професійної підготовки. Певною самостійністю від державних органів володіють великі приватні корпорації. Позиції політичних партій дуже слабкі. Вони або діють нелегально, або не є впливовими. Деякі групи (асоціації бізнесменів, інтелігенція, студентство, релігійні фундації) можуть висувати власні вимоги урядовій бюрократії.

Конкурентна олігархія характеризується змагальною участю в політичному правлінні незначної частини суспільства, яка обмежується його вищими шарами. Масової електоральної системи не існує. Партії слабкі, їх діяльність законодавчо обмежена і майже не впливає на прийняття політичних рішень. Репрезентативна система має риси ієрархії і класової нерівності. Пліуралізація політичного простору в ній поєднується з прагненням зберегти політичне домінування привілейованих груп.

Пліуралістична демократія в групі єднальних систем вирізняється більшим ступенем участі в політиці. Вона включає в процес прийняття рішень якомога більше число групових та індивідуальних учасників. Політична участь рядових громадян організаційно забезпечується безліччю спеціальних структур: політичними партіями, профспілками, різними об'єднаннями та асоціаціями. Значимість участі в економічних і громадських асоціаціях превалює над приналежністю до сімейних чи етнічних груп. Гнучка класова структура мінімізує міжгрупову поляризацію і в такий спосіб оптимізує процес узгодження інтересів.

Популістська мобілізаційна система вирізняється низьким рівнем рольової спеціалізації через прагнення досягти максимальної рівності. Це диктується тим, що таке настановлення продукує в якості моделі учасника політичного процесу не професіонала, а простого громадянина, своєрідного рольового універсала. Державу в популістському типі відзначає відносна слабкість і колегіальне керівництво.

Елітистська мобілізаційна система, навпаки, характеризується вирішальною політичною роллю високоспеціалізованих кадрів (бюрократів, експертів, менеджерів, технічних фахівців, офіцерів, партійних функціонерів). Ідеологічне оформлення відносин між ведучими і та тими, кого ведуть, теж має ієрархічний характер: авангардна сила (партія чи рух) скеровує маси, які не володіють необхідною для прийняття політичних рішень політичною свідомістю. Цьому типу притаманні могутня централізована держава з харизматичним лідером і знеособленим керівництвом прагматично орієнтованого управлінського апарату.

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що сучасні типології політичних систем враховують не тільки характер держави, але і спосіб відтворення політичної сфери в цілому. Вони вже давно відійшли від врахування лише формальних конституційних характеристик держави (демократія чи тоталітаризм, президентське чи парламентське правління). Набагато більше уваги приділяється структурі й особливостям політичного процесу. Використання політико-системного підходу у вивченні державного управління дозволило порівняльній політології перебороти традиційну обмеженість досліджень рамками розвинутих країн Європи й Америки і проаналізувати специфічні особливості незахідного політичного процесу. По суті, теоретики політико-системного аналізу розробили методологію, яка дозволяє охоплювати і порівнювати політичні системи будь-якого типу і рівня розвитку.

Найперспективнішим напрямом побудови політико-системних класифікацій є вироблення тривимірних координатних типологій політичних систем, які дозволяють перебороти лінійно-східчає конструювання систем за критерієм вищі/нижчі. Особливу увагу в подальших дослідженнях варто приділити осмисленню „координатного” місця посткомуністичних і пострадянських держав, нестандартність яких дуже часто не вміщується в традиційні класифікаційні схеми.

Література:

1. **Almond G. and Coleman J. (eds.)** The Politics of the Developing Areas. Princeton: Princeton University Press, 1960.
2. **Almond G.** Comparative Political System // Journal of Politics (1956), 18(3), 391 – 409.
3. **Лейпхарт А.** Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / Пер. с англ. под ред. А. М. Салмина, Г. В. Каменской. – М.: Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
4. **Almond G. and G. Bingham Powell, Jr.** Comparative Politics: A Developmental Approach. Little, Brown, 1966.
5. **Даль Р. А.** Полиархия. Участь у политическому житті та опозиция / Пер. з англ. О. Д. Білогорського. – Х.: Каравела, 2002. – 216 с.
6. **Blondel J.** An Introduction to Comparative Government. London: Weidenfeld and Nicolson, 1969.
7. **Сморгунов Л. В.** Сравнительная политология: Теория и методология измерения демократии. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999. – 376 с.
8. **Эндрейн Ч. Ф.** Сравнительный анализ политических систем. Эффективность осуществления политического курса и социальные преобразования / Пер. с англ. – М.: Издательский дом „ИНФРА-М”, Издательство „Весь Мир”, 2000. – 320 с.